

PÉCSI EGYHÁZTÖRTÉNETI MŰHELY 11.

**KATOLIKUS EGYHÁZI TÁRSADALOM
MAGYARORSZÁGON
A 18. SZÁZADBAN**

META KÖNYVEK

Kiadja a META Egyesület
7635 Pécs, Szurdok dűlő 3/E 1/3.

Jelen kötet a 2018. szeptember 28–29-én rendezett
egyháztörténeti konferencia előadásainak szerkesztett változata.

A kötet megjelentetését az NKA támogatta.

A borítón Erdődy Gábor Antal egri püspök pluvialéja (palástja) látható.
A képet az egri Érseki Látogatóközpont – Főegyházmegyei Múzeum
engedélyével közöljük. A fényképet Nemes Róbert készítette.

A kötetet szerkesztette:
FORGÓ ANDRÁS – GŐZSY ZOLTÁN

ISBN 978 615 81278 5 1

Műszaki szerkesztő: Vértési Lázár
Felelős kiadó: Varga Szabolcs

Pécs, 2019

TARTALOM

Előszó	7
--------------	---

Áttekintések

Görföl Tibor: „A hanyatlás és az epigonok kora”. A katolikus teológia a 18. században	13
Gárdonyi Máté: A 18. századi „egyházi társadalom” vizsgálatának lehetőségei ...	25
Véghseő Tamás: Vladikák, kalugyerek és batykók. Görögkatolikus egyházi társadalom a 17–18. században	35

Főpapok

Tóth Tamás: Püspökkinevezések a 18. században a kánoni eljárások tükrében ...	59
Forgó András: Korszakváltás – elitváltás? A püspöki kar a török kiűzése utáni évtizedekben	73
Kökényesi Zsolt: Szolgálat és reprezentáció. Magyar főpapok VI. Károly és Mária Terézia udvarában	93

Kanonokok

Mihalik Béla Vilmos: Konfliktus és megújulás. Az egri székeskáptalan a 18. század első felében (1699–1744)	133
Nagy János: A káptalani követek hangadói az 1751. és 1764–65. évi országgyűlésen	171

Alsópapság

Bárth Dániel: Papok a 18. századi lokális közösségekben: attitűd, mentalitás, világkép	197
---	-----

Gózsy Zoltán: Az alsópapság helyzete a 18. században a pécsi egyházmegyében	211
Hermann István: A veszprémi egyházmegye papsága 1700 és 1777 között (származás és tanulmányok)	259
Szuly Rita: Alsópapság Nyugat-Magyarországon a 18. században. A vasvári főesperesség papsága	277
Bartók István: Coimbrától Nagyszombatig. Az irodalmi ízlés változása a prédikációelmélet tükrében	299

Szerzetesek

Siptár Dániel: Adatok a magyarországi római katolikus férfi szerzetesség létszámának meghatározásához az 1770-es évek elejéről	309
Dénesi Tamás: A bencés rend a 17–18. századi magyar társadalomban	325
Pataki Katalin: A magyarországi szerzetesrendek vagyona és személyi állománya Mária Terézia uralkodása idején, különös tekintettel a koldulórendi kolostorokra	367
Balogh Piroska: Kényszerpályák nemzedéke? Szerzetespapság és felvilágosodás – három esettanulmány	387
Tóth Gergely: Ex-jezsuiták. Önkép, önreprezentáció és a rend 1773. évi megszüntetésének emléke Palma Károly Ferenc, Pray György és Katona István történeti munkáiban	411
Névmutató	427

KORSZAKVÁLTÁS – ELITVÁLTÁS? A PÜSPÖKI KAR A TÖRÖK KIÚZÉSE UTÁNI ÉVTIZEDEKBEN¹

A történeti szakirodalom a török kiűzése, majd a szatmári béke utáni évtizedeket a magyarországi katolikus egyház életében is új korszaknak tekinti, és a katolikus expanzió² vagy újabban a katolikus konfesszionalizáció³ névvel illeti. Ennek fontos összetevője az egyház „személyi állományának”, vagyis a klérus összetételének kérdése, az egyházkormányzat és az intézményrendszer reorganizációja szempontjából pedig különösen a főpapság tagjainak kiválasztása. Mint közzismert, a magyarországi püspökkinevezések joga hagyományosan a mindenkori uralkodó kezében volt, aki ezt a jogát – a főkegyúri jog részeként – a Szentszék korlátozó törekvései ellenére gyakorolta.⁴ Különösen igaz ez a 18. századra, amikor a korábbi időszaktól eltérően Róma egyáltalán nem gördített akadályokat az uralkodói kinevezést nyert főpapok méltóságviselése elé, így azok a prekonizációt és a felszentelést követően kánonjogi szempontból is teljes jogú prelátusokká váltak.⁵

A magyar szakirodalomban elfogadott tény, hogy a katolikus egyház vezető szerepére és a főpapok magas politikai és társadalmi pozíciójára tekintettel az udvar a török kiűzése utáni időszakban lojális személyekkel töltötte be a megüresedett főpapi székeket. Így ennek következtében a század folyamán egy politi-

¹ A dolgozat a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

² KOSÁRY Domokos: *A művelődés késő barokk változatai*. In: Magyarország története, 1686–1790. Szerk. EMBER Győző – HECKENAST Gusztáv. (Magyarország története tíz kötetben 4.) Budapest, 1989. 1. k. 763–824.

³ Összefoglalóan lásd: FORGÓ András – GUITMAN Barnabás – TUSOR Péter: *Katolikus konfesszionalizáció a kora újkori Magyarországon. Digitális kiadású egyetemi tankönyv*. Szerk. KOLLÁR Levente. Piliscsaba, 2014. <http://www.tk.pilisart.hu/> (2019. 01. 22.)

⁴ FRAKNÓI Vilmos: *A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig. Történelmi tanulmány*. Budapest, 1895.

⁵ BAHLCKE, Joachim: *A magyar püspöki kar és a Habsburg Monarchia. Együttműködéstől a konfrontációig, 1686–1790*. Ford. FAZEKAS István. Budapest, 2013. 79.; lásd továbbá Tóth Tamás tanulmányát jelen kötetben.

kailag teljesen megbízható, társadalmi szempontból is zárt prelátusi réteg jött létre, amely részben a hazai arisztokrata családok tagjai közül, részben pedig külföldről – pontosabban fogalmazva a Habsburg Monarchia más területeiről – érkezett főpapokból állt. Ezt a tézist már Karácsonyi János markánsan megfogalmazta: „[a] kormányznak, mint a kath. vallás támogatójának befolyása a kath. püspökök kinevezésére az első évtizedekben káros volt mind a magyar nemzetre, mind a kath. egyházra. Megrettenve Telekessy István példájától,⁶ 1711 után a kormány, hacsak lehetett, mindig külföldi nagy urakat nevezett ki a magyar püspöki székekre.” Ezek az idegen püspökök buzgalmuk ellenére nem ismerték a magyarországi viszonyokat, sokszor püspöki székhelyüktől távol laktak, és a falusi plébániák helyett jobb szerettek nagy épületeket emelni. A magyarok közül az udvar csak a feltétlen udvarhú Csáky, Erdődy és Esterházy családok tagjait nevezte ki püspöknek. A jobb apátságok is nagyrészt idegen kézbe kerültek.⁷ Kosáry Domokos pedig így fogalmaz: „[az] udvarnak a püspöki kinevezésekre, természet szerint, igen nagy befolyása volt. De azok körét, akiből választhatott, az adott társadalmi és politikai viszonyok korlátozták. Különös előnyben részesültek a magyar főúri családok tagjai, akik rokonságuk megsértése nélkül nehezen voltak mellőzhetőek. Az udvar eleinte, III. Károly alatt nem egyszer adott magas egyházi posztokat olyan külföldi uraknak is, akiknek kegyet akart osztani.”⁸ Ez a gyakorlat mindkét szerző szerint Mária Terézia trónra lépéséig tartott, amikor is az 1741. évi koronázó országgyűlésen elfogadták a 15. törvénycikket.⁹ Ez előírta, hogy a jövőben egyházi és világi tisztségeket magyarok viseljenek.¹⁰ Így dolgozatom középpontjában az a kérdés áll, hogy milyen mintázatok figyelhetőek meg a 18. század első felében kinevezett püspökök társadalmi hátterében, valóban fellelhetőek-e szabályszerűségek a püspökkine-

⁶ A megjegyzés Telekessy István egri püspöknek a Rákóczi-szabadságharcban betöltött szerepére vonatkozik. Lásd: CSANÁDY László: *Telekessy István*. Eger, 1912. 84–125.

⁷ KARÁCSONYI János: *Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig*. Veszprém, 1929. (reprint: Budapest, 1985.) 239–240.

⁸ KOSÁRY: *A művelődés...* i. m. 777.

⁹ KARÁCSONYI: *Magyarország egyháztörténete...* i. m. 240.; KOSÁRY: *A művelődés...* i. m. Uo.

¹⁰ „Ő királyi szent felsége az ország és a hozzá kapcsolt részek karainak és rendjeinek alázatos kérelmére kegyelmesen beleegyezett és jóságosan elhatározta, hogy az ország törvényeinek rendelkezése szerint, mindenféle, úgy egyházi, mint világi javadalmakat, méltóságokat és hivatalokat a király és ország iránt magukat érdemesített magyaroknak fog adományozni.” <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei> (2019. 01. 22.)

vezések mögött, tetten érhetőek-e a bécsi udvar törekvései a feltételezett zárt politikai és társadalmi csoport kialakítására.

Joachim Bahlcke a magyar püspöki kar és a bécsi udvar 18. századi történetét tárgyaló nagymonográfiájában már kísérletet tett a püspöki kinevezések társadalomtörténeti összefüggéseinek vizsgálatára. Több statisztikai adatot közöl a főpapi karrierminták vonatkozásban, de ő egyrészt a század egészére koncentrál, másrészt adatai nem mindig nyomon követhetőek.¹¹ Emiatt indokoltnak és célravezetőnek tartom a vizsgálat elvégzését egy kisebb mintán is, a vizsgálandók körének pontosabb meghatározásával. Mintavételem időhatárait Buda visszavétele (1686) és az előbb említett törvénycikk elfogadása (1741) jelöli ki.

Szükségesnek tartom megindokolni, hogy az alábbiakban miért csak a megyéspüspököket vizsgáltam, és miért nem terjesztettem ki kutatásaimat a címzetes püspökökre. Korszakunkban a címzetes püspökök nagy része kánonjogi értelemben nem tekinthető prelátusnak, hiszen néhány segédpüspöktől illetve koadjutortól eltekintve nem szentelték őket püspökké, így semmilyen főpapi funkciót nem láthattak el. Őket már a kortársak is az *episcopi electi*, vagyis a választott püspökök terminussal illették, hiszen csak a király kiválasztása, azaz kinevezése folytán nyerték el címüket, ennek pápai megerősítése nem történt meg. Az egyházi ranglétrán túlnyomó részük csak a kánoni stallumig jutott, hiszen a címzetes püspökség nem járt javadalommal. A többieknek pedig csak a püspöki karrier előszobájaként szolgált a címzetes püspökség, ők később tovább léptek a megyéspüspökök csoportjába.¹² Ugyanígy nem foglalkozom a bizánci rítusú egyházak főpapjaival sem, részben azért, mert az eparchiák jogállása ebben a korszakban még rendszerint tisztázatlan volt, részben pedig azért, mert a görög katolikus püspökök személyének kiválasztásában a latin rítusúaktól eltérő kritériumok érvényesültek.¹³

¹¹ Az eredetiben: BAHLCKE, Joachim: *Ungarischer Episkopat und Österreichische Monarchie. Von einer Partnerschaft zur Kooperation (1686–1790)*. (Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa 23.) Stuttgart, 2005. 112.; A vizsgálat összefoglalása: BAHLCKE: *A magyar püspöki kar... i. m.* 122–137. Megállapításait a dolgozat végén vetem össze saját eredményeimmel.

¹² A „választott püspökökről” részletesen: BAHLCKE, Joachim: *A „Magyar Korona püspökei”. Adalék az egyház 17–18. századi társadalom- és alkotmánytörténetéhez*. Történelmi Szemle 48. (2006/1–2) 1–24.

¹³ VÉGHSEŐ Tamás: *„... mint igaz egyházi ember...” A történelmi Munkácsi Egyházmegye görög katolikus egyházának létrejötte és 17. századi fejlődése*. (Collectanea Athanasiana I/4.) Nyíregyháza, 2011. 77–109.

A Magyar Királyság területén a 18. század első felében tizenöt egyházmegye feküdt: a két érsekség, Esztergom és Kalocsa mellett Bosznia, Csanád, Eger, Erdély, Győr, Nyitra, Pécs, Szerém, Vác, Várad, Veszprém, Zágráb és Zengg-Modruš. Ezekre az egyházmegyékre 1686-ot követően 1741-ig összesen ötvenhét püspöknevezés történt. Mivel a kinevezett püspökök közül a kijelölt időhatárok között többen – egymás után vagy egyszerre – több egyházmegye élén is álltak, ezért a vizsgált személyek száma negyvennyolc.¹⁴

Ezeket a neveket a következtetések levonása érdekében különböző szempontok szerint csoportosítottam. Az első az egyszerre vagy egymás után több főpapi javadalmat nyert személyek csoportja. Ebből a csoportosításból kivehető, hogy a két érseki széket csak olyan főpapok töltötték be, akik korábban már más püspöki javadalmat is elnyertek. Közülük a vizsgált korszakban Esterházy Imre a „csúcstartó”, hiszen neki Vác, Zágráb és Veszprém után a negyedik állomást jelentette az esztergomi érseki méltóság. Őt azonban valójában megelőzi Kollonich Lipót, aki a vizsgált korszak előtt kezdte el megyéspüspöki működését, és neki sorrendben az ötödiket jelentette a prímási szék Nyitra, Bécsújhely, Győr és Kalocsa után. Igaz, ezek közül Bécsújhely nem a magyar királyi főkegyúri jog körébe tartozó püspökség volt, hanem az alsó-ausztriai fejdelem úgymond saját püspöksége (*Eigenbistum*). Így viszont mégiscsak a Habsburg uralkodó tartotta kezében a kinevezés jogát.¹⁵ A többi személy – Keresztély Ágost, Széchényi Pál,¹⁶ Csáky Imre és Patachich Gábor esetében az érseki szék a második főpapi javadalom elnyerését jelentette, nem egyszer az első megtartásával.

A megyéspüspökök közül a jezsuita generális és császári diplomata Álvaro Cienfuegos élete során három javadalmat nyert el: a szicíliai Catania, majd Monreale

¹⁴ Lásd a függeléket.

¹⁵ A bécsújhelyi püspöki szék betöltéséről: PRERADOVICH, Nikolaus v.: *Die soziale Herkunft der österreichischen Kirchenfürsten (1648–1918)*. In: Festschrift Karl Eder zum siebzigsten Geburtstag. Hrsg. v. MEZLER-ANDELBURG, Helmut J. Innsbruck, 1959. 223–244.

¹⁶ A veszprémi püspökként kalocsai érseki kinevezést nyert Széchényi Pál ugyan korábban (1676-tól) pécsi püspök is volt, ekkor azonban Pécs még csak címzetes püspökségként létezett, így neki is a második egyházmegyéje volt Kalocsa. A pécsi püspökség hódoltsági viszonyairól: MOLNÁR Antal: *A katolikus egyház a hódolt Dunántúlon*. (METEM Könyvek 44.) Budapest, 2003. 11–120.; *A pécsi egyházmegye a 17–18. században*. Szerk. FEDELES Tamás – VARGA Szabolcs. (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis I.) Pécs, 2005.

érseki székét a pécsi püspökségre cserélte, miután a Habsburgok elvesztették a spanyol örökösödési háború lezárása után megszerzett Szicíliát. Bár Cienfuegos pécsi püspöki kinevezése után sem hagyta el Itáliát (Rómában élt), de helynöke révén átvette az egyházmegye kormányzását.¹⁷ A magyarok közül Klobusiczky Ferenc és Csáky Miklós szintén három főpapi tisztséget viselt élete során: előbbi vizsgált korszakunk legvégén, 1741-ben nyerte el az erdélyi püspöki széket – püspökszentelésére már korábban, nemesiai címzetes püspökként sor került 1736-ban –,¹⁸ majd 1748-ban zágrábi püspöki kinevezést kapott, 1751-ben pedig a kalocsai érseki méltóságot nyerte el.¹⁹ Csáky Miklós pedig 1738-as váradi püspöki kinevezését követően 1748-ban a kalocsai, 1751-ben pedig az esztergomi székre helyeztetett át.²⁰ A horvát Laki Bakics Péter (Petar Bakić)²¹ és Brajkovics Márton (Martin Brajković)²² bírt egymást követően két magyar- illetve horvátországi püspöki javadalmat, Michael Karl Althann pedig a bari érseki címe után lett váci püspök. A többi három személy a magyarországi püspöki méltóság után a Habsburg Monarchia más püspöki székét nyerte el: Ludwig Philipp Sinzendorf Breslau, Wilhelm Leslie Lajbach püspöke, Kollonich Zsigmond pedig Bécs érseke lett.²³

Ahhoz nem szükséges különösebb magyarázat, hogy a két érseki széket senki sem első főpapi javadalomként nyerte el: e magas méltóságba rátermettséget már bizonyított főpapot keresett az uralkodó. Kollonich Lipót és Esterházy Imre gyakori áthelyezései mögött viszont egyértelműen politikai okok álltak: az aktív közéleti szerepvállalás és az ezzel járó költségek fedezése miatt nyerte el Kollo-

¹⁷ BAHLCKE: *A magyar püspöki kar... i. m.* 129.; GŐZSY Zoltán: *Cienfuegos Alvarez, Pécs spanyol püspöke*. In: *Globális vetületek. Ünnepi kötet Fischer Ferenc 65. születésnapjára*. Szerk. VITÁRI Zsolt. Budapest–Pécs, 2018. 281–291.

¹⁸ Klobusiczky 1732-től volt az esztergomi káptalan tagja, Esterházy Imre primás 1734-től érseki helynökke és nagypréposttá nevezte ki. Így nyert 1736-ban címzetes püspökséget. KOLLÁNYI Ferenc: *Esztergomi kánonokok, 1100–1900*. Esztergom, 1900. 344.

¹⁹ Uo., valamint lásd gyászbeszédét MUTZ, Sebastian: *Trauer-Rede welche ... bey der kläglichen Leich-Begängnuss ... Francisci Xaverii Grafen Klobusiczky von Zétény ... Erzbischofs zu Colocsa ... gehalten worden...* Pest, 1760.

²⁰ MESZLÉNYI Antal: *Magyar hercegprímások arcképsorozata, 1707–1945*. Budapest, 1970. 76–98.

²¹ Bakics 1709-ben szerémi, 1716-ban boszniai püspöki kinevezést nyert. HODINKA Antal: *Tanulmányok a bosnyák-djakovári püspökség történetéből*. (Értekezések a történelmi tudományok köréből 17/3.) Budapest, 1898. 97.

²² BAHLCKE: *A magyar püspöki kar... i. m.* 118–119, 192–195.

²³ A külföldi származású püspökökkel alább részletesen foglalkozom.

nich Gyórt, Esterházy pedig a Magyar Királyi Helytartótanácsban betöltött fontos szerepe miatt került a távoli Zágrárból Veszprémbe, noha az általa is „veszprémi romoknak” nevezett püspökség kevesebb jövedelmet jelentettek neki, így az uralkodótól fizetést is kapott pozsonyi működése alatt.²⁴

A szerémi püspökséget a boszniaira cserélő Bakics Péter 1697-től a bécsi udvarban tevékenykedett „illír” tolmácsként,²⁵ így hívhatta fel magára az uralkodó figyelmét. A zenggi püspökségből Zágrábba helyezett Brajkovics Márton korábban zágrábi kanonok volt. Ő a Batthyány család pártfogását élvezte,²⁶ így valószínűleg az ő közbenjárásukra nyerte el előbb szülővárosának, majd kanonoki működése helyszínének püspöki székét. Dolny István 1696-ban pécsi püspöki kinevezést nyert, mégpedig Radanay (Radonay) Mátyás helyére, aki ellen 1687-es kinevezése után nem sokkal vizsgálat indult. E vizsgálat ugyan elmarasztalta Radanayt – az uralkodót sértő nyilatkozatai és az egyházkormányzat terén mutatott alkalmatlansága miatt –, és őt az udvar 1696-ban meg is fosztotta püspöki székétől, hogy azt Dolnynak adományozza, a Szentszék azonban nem járult hozzá ehhez az eljáráshoz, így Radanay végül a tisztségében maradt, Dolnyt pedig az uralkodó 1699-ben a csanádi püspöki székbe helyezte.²⁷ Tehát végül élete során csak egyetlen egyházmegyét kormányzott. A több püspöki javadalmat nyert külföldiekkel alább részletesen foglalkozom.

A főpapok társadalmi státuszát figyelembe véve megállapítható, hogy a vizsgált negyvennyolc püspöknek majdnem a fele, huszonkét személy volt arisztokrata származású. Igaz, a nem arisztokraták közül többen később püspökként főnemesi címet nyertek. 1713-ban Mártonffy György esztergomi kanonokot és nyitrai főesperest Kersztély Ágost közbenjárására III. Károly emelte bárói rangra, és mint bárót még aznap ki is nevezte erdélyi püspökké. Utódját, Antalfi Jánost, az erdélyi káptalan nagyprépostját a Katolikus Státus és a saját kérésére püspöki kinevezése után fél évvel, 1724-ben emelte bárói rangra az uralkodó. Az őt követő Sorger Gergely, 1711-től egri kanonok, 1727-től tinini felszentelt püspökként

²⁴ KOLTAI András: *Császárhű, bőkezű, remete. Esterházy Imre hercegprímás*. Limes 17. (2005) 5–20.

²⁵ <http://enciklopedija.hr> (2019. 01. 22.)

²⁶ A későbbi horvát báni helytartó Batthyány Ádám nevelője volt. BAHLCKE: *A magyar püspöki kar...* i. m. 193.

²⁷ KOLLÁNYI: *Esztergomi kanonokok...* i. m. 288–289.

Erdődy Gábor Antal egri segédpüspöke pedig erdélyi püspöki kinevezése után három hónappal, szintén saját kérésére és az erdélyi kancellária támogatásával 1729-ben nyert bárói címet. Klobusiczky Ferenc szintén erdélyi püspöki kinevezését követően nyert bárói címet, még 1741-ben. A gyors rangemelések mögött az a törekvés állt, hogy az erdélyi püspök politikai és társadalmi súlyát latba vetve munkálkodhasson az erdélyi katolicizmus pozíciójának megerősítéséért.²⁸ A Katolikus Státus növekvő befolyását jelzi, hogy Antalfit és utódait már e grémium javaslatára nevezte ki az uralkodó.²⁹

Még egy rangemelésben részesült későbbi főpapot találunk: Rátkay (Rattkay) Ádámot, aki zágrábi kanonokként és sebenicói választott püspökként nyert 1712-ben zengg-modruši püspöki kinevezést, de már évtizedekkel korábban, 1687-ben grófi címet kapott. Ezt apja, Rátkay Zsigmond ezredes érdemelte ki I. Lipóttól.³⁰ Így az arisztokrata püspökök száma összesen huszonzétre emelkedik, ez pedig az összes vizsgált főpap 56%-a.

Az egyháztörténeti irodalom régóta hangsúlyozza a későbbi főpapok felsőfokú tanulmányainak fontosságát, első helyen a római Collegium Germanicum et Hungaricum szerepét kiemelve. A 14. század eleje óta működő római papképzés a 16. században indult fellendülésnek, amikor a katolicizmus központjában sorra alakultak a jezsuiták vezetésével működő nemzeti kollégiumok. Ennek adott újabb jelentős lökést a trienti zsinat, amely közismerten nagy hangsúlyt fektetett a magas színvonalú papképzés bevezetésére. Bitskey István számítása szerint a Collegium Hungaricum 1578-as alapítását, majd a Collegium Germanicummal történt 1580. évi összevonását követően II. József 1782-es tiltó rendeletéig összesen több mint 600 magyar papnövendék tanult az intézmény falai között.³¹ Így számunkra is fontos

²⁸ TEMESVÁRY JÁNOS: *Öt erdélyi püspök rangemelése*. Kolozsvár, 1901. 3–20.

²⁹ BIRÓ VENCEL: *A katolikus restauráció kora*. In: *Az erdélyi katolicizmus múltja és jelene*. Dicsőszentmárton, 1925 (reprint: 2011). 148–173.

³⁰ NAGY IVÁN: *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. 9. k. Pest, 1862 (reprint: 1988). 658. Kinevezése után Zengg városa panaszt tett ellene a Szentszéknél, hogy már a pápai megerősítése előtt gyakorolta joghatóságát, és püspöki jelvényeket viselt. Az ügy végül az uralkodó beavatkozásának köszönhetően lezárult, és Rátkay elnyerte a pápai megerősítést. FRAKNÓI: *A magyar királyi... i. m.* 430–431.

³¹ BITSKEY ISTVÁN: *Hungáriából Rómába. A Collegium Germanicum et Hungaricum és a magyarországi barokk művelődés*. Budapest, 1996. 5–6.

kérdés, hogy vizsgált korszakunkban milyen arányban folytattak a leendő püspökök római tanulmányokat, mennyiben támaszkodott az udvari egyházpolitika a Collegium Germanicum et Hungaricum falai között tanult papi elitre.

A későbbi érsekek közül korszakunkban öten büszkélkedhettek római tanulmányokkal: négy évet töltött a Collegium falai között Esterházy Imre 1683 novemberétől 1687 októberéig. Ezt megelőzően, pálos szerzetesnövendékként Nagyszombatban és Sopronbánfalván végezte a humaniórát, majd Bécsújhelyen a filozófia utolsó évét. A négyéves római teológiai tanulmányok után itt védte meg téziseit, és a kisebb rendek felvételét követően ugyanitt szentelték diakónussá is.³² A nagy rivális Csáky Imre csak szűk két évig, 1694 és 1695 között volt a Collegium Germanicum et Hungaricum növendéke, aki viszont doktori fokozatot is szerzett az intézményben.³³ Az ekkor huszonhárom éves Csákynek valóban tanulmányai betetőzését jelentette a római doktori cím, ezt megelőzően öt évig a bécsi Pazmaneum (*Collegium Pazmanianum*) növendéke volt, itt végezte a három éves filozófiai kurzust és két év teológiát.³⁴ Öccse, Miklós szintén szűk két évet töltött Rómában, 1721 májusa és 1723 áprilisa között,³⁵ és ezt megelőzően ő is Bécsben tanult filozófiát és teológiát. Patachich Gábor 1718 októberében kezdte meg a tanulmányait a Collegiumban, ezt megelőzően a stájerországi bencéseknel, Varasdon és Nagyszombatban tanult, itt szerzett filozófiából baccalaureatust. 1722. augusztusi távozása előtt megvédte teológiai téziseit és doktorrá is avatták, valamint a papi rend szentségében is itt részesült.³⁶ Végül Klobusiczky Ferenc szintén a Pazmaneumot követően került a római Collegiumba, ahol 1726 szeptembere és 1730 májusa között végzett teológiai tanulmányokat, és őt is ott szentelték pappá.³⁷

A későbbi megyéspüspökök közül összesen tizennégyen folytattak római tanulmányokat: az 1696-tól nyitrai püspök Mattyasovszky László 1662 októberétől

³² VERESS Endre: *Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium. Volumen secundum: Roma; Collegium Germanicum et Hungaricum I. Matricula (1559–1917)*. Budapest, 1917. 81–82.

³³ VERESS: *Matricula... i. m.* 93.

³⁴ FAZEKAS István: *A bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói, 1623–1918 (1951)*. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 8.) Budapest, 2003. 337–338.

³⁵ FAZEKAS: *A bécsi Pazmaneum... i. m.* 196.

³⁶ VERESS: *Matricula... i. m.* 128–129.; TÓTH Tamás: *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye 18. századi megújulása Parachich Gábor és Patachich Ádám érsekek idején (1733–1784)*. Budapest–Kalocsa, 2014. 73–83.

³⁷ FAZEKAS: *A bécsi Pazmaneum... i. m.* 343.; VERESS: *Matricula... i. m.* 143.

tanult a Collegiumban teológiát, a filozófiát ezt megelőzően Ungváron, Nagyszombatban és Bécsben végezte. 1666 májusában hagyta el az intézményt felszentelt papként.³⁸ Az 1699-ben egri püspöki kinevezést nyert Telekessy István 1657 novemberében érkezett Rómába, ezt megelőzően Sopronban és Nagyszombatban végezte a filozófiát. Rómában elvégezte a négy éves teológiai stúdiumot és papá is szentelték. 1661 májusában tért haza.³⁹ A szintén 1699-ben csanádi püspöki kinevezést nyert Dolny István 1667 októbere és 1671 áprilisa között tanult Rómában, ezt megelőzően Pozsonyban és két évig a bécsi Pazmaneumban végezte filozófiai tanulmányait.⁴⁰ Négy év teológiai stúdium és a papi rend szentségének felvétele után tért vissza Magyarországra.⁴¹ Az 1706-ban nyitrai püspökké kinevezett Erdődy László Ádám és öt évvel fiatalabb öccse, az 1715 óta egri püspök Gábor Antal is Rómában tanult. Mindketten Pozsonyban kezdték meg tanulmányaikat, Ádám ezt követően Bécsben, Gábor pedig Nagyszombatban folytatta tanulmányait. Az idősebb Erdődy gróf 1698 októbere és 1701 áprilisa között tanult a Collegium Germanicum et Hungaricum falai között, az ifjabb 1704 szeptembere és 1706 áprilisa között. Mindketten elvégezték a négy év teológiát, László Ádámot papá is szentelték Rómában, Gábor Antalt csak szubdiakónussá.⁴²

Az 1708-ban váci püspökké kinevezett Kollonich Zsigmond csehországi filozófiai tanulmányait követően igen hosszú ideig, 1693 októbere és 1700 júniusa között tartózkodott Rómában, ahol filozófiából és teológiából is doktori fokozatot szerzett.⁴³ Az 1740-ben nyitrai püspökké kinevezett Esterházy Imre Gábor soproni és a bécsi Pazmaneumban végzett tanulmányait követően 1708 októberében érkezett Rómába, de betegsége miatt a tervezettnél korábban, már 1711 májusában hazatért, harmadéves teológusként és szubdiakónusként.⁴⁴ Ezt megelőzően Kassán

³⁸ VERESS: *Matricula...* i. m. 59.

³⁹ VERESS: *Matricula...* i. m. 56.

⁴⁰ FAZEKAS: *A bécsi Pazmaneum...* i. m. 94.

⁴¹ VERESS: *Matricula...* i. m. 64.

⁴² VERESS: *Matricula...* i. m. 98, 107–108. Erdődy László Ádámról újabban: KÖKÉNYESI Zsolt: *Egy magyar főpap jelenléte és karrierútja a bécsi udvarban. Vázlat Erdődy László Ádám nyitrai püspök életrajzához.* In: *Egyház és reprezentáció a régi Magyarországon.* Szerk. BÁTHORY Orsolya – KÓNYA Franciska. (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok 12.) Budapest, 2016. 223–254.

⁴³ VERESS: *Matricula...* i. m. 92.

⁴⁴ VERESS: *Matricula...* i. m. 113 – 114.; FAZEKAS: *A bécsi Pazmaneum...* i. m. 177–178.

és Pozsonyban végezte a humaniórát, majd ő is a bécsi Pazmaneum növendéke lett, ahol filozófiát hallgatott.⁴⁵ A szintén 1740-től a pécsi püspöki méltóságot viselő Berényi Zsigmond Nagyszombatban és a bécsi Pazmaneumban folytatott filozófiai tanulmányokat követően került Rómába 1715 szeptemberében, ahol 1718 szeptemberéig tanult teológiát, és pappá is szentelték.⁴⁶

A Magyarországon megyéspüspöki méltóságot viselő külföldiek közül is többen folytattak római tanulmányokat. Az 1726-ban győri püspökké kinevezett Ludwig Philipp Sinzendorf ugyancsak bécsi tanulmányait követően tanult Rómában, ahol a teológiai és mindkét jogi doktorátust is megszerezte.⁴⁷ Az 1730-tól csanádi püspök Adalbert Falkensteinről szintén tudjuk, hogy a római Collegium Germanicum et Hungaricum növendéke volt,⁴⁸ az 1736-ban a nyitrai püspöki széket elnyert Johann Ernst Harrach is Rómában szerzett kánonjogi és közjogi doktorátust 1731-ben, de már 1729-től a Rota Romana Törvényszék ügyhallgatójaként itt tevékenykedett. Püspökké is az Örök Városban szentelte Cienfuegos bíboros 1737 októberében.⁴⁹ Az amúgy is itáliai származású ferences szerzetes, Giuseppe Maria Favini, aki 1702-től a szerémi püspöki címet viselte, növendékként a római Szent Bonaventúra kollégium hallgatója volt.⁵⁰ Végül a két váci püspök, Michael Friedrich Althann és unokaöccse, Michael Karl Althann is Rómában végzett, mindketten csehországi tanulmányaik után kerültek a Collegium Germanicum et Hungaricumba, ahol Michael Friedrich filozófiai és teológiai, Michael Karl pedig teológiai (és szintén Rómában jogi) doktorátust is szerzett.⁵¹

Tehát a vizsgálatba bevont negyvennyolc főpap közül tizenkilencről állapítható meg, hogy Rómában végezte tanulmányait, ez negyven százalékot tesz ki. Eh-

⁴⁵ FAZEKAS: *A bécsi Pazmaneum...* i. m. 177.

⁴⁶ FAZEKAS: *A bécsi Pazmaneum...* i. m. 186.; VERESS: *Matricula...* i. m. 124.

⁴⁷ *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi*. Ed. Remigius Ritzler–Pirminus Sefrin. Vol V. Patavii 1952. 226.

⁴⁸ *Hierarchia catholica...* i. m. Vol. VI. (1958). 188.

⁴⁹ SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. IV. k. Budapest, 1896 (reprint: 1980–1981). 470. BAHLCKE: *A magyar püspöki kar...* i. m. 123–124.; *Hierarchia Catholica...* i. m. Vol. VI. 312.

⁵⁰ *Hierarchia Catholica...* i. m. Tom. V. 358. Favinit I. Lipót 1701-ben szardikai c. püspöknek (episcopus sardicensis) nevezte ki. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Kancelláriai Levéltár, A magyar Kancellária regisztratúrája, Libri Regii (MNL OL A 57). 25 k. pag. 489–490. <https://hungaricana.hu/hu/adatbazisok/kiralyi-konyvek/> (2019. 02. 28.)

⁵¹ CHOBOT Ferenc: *A váci egyházmegye történeti névtára*. II. k. Vác, 1917. 611, 620.

hez még hozzátehetjük, hogy a horvát püspökök közül többen szintén Itáliában tanultak: az 1703-ban a zengg-modruši püspöki székbe kinevezett Bedekovics Benedek (Benedikt Bedeković Komorski) bécsi tanulmányait követően Bolognában tanult,⁵² ugyanígy Bécsben és Bolognában végezte tanulmányait az 1723-ban zágrábi püspökké kinevezett Branjug György (Juraj Branjug), ő itt a teológiai doktorátust is megszerezte.⁵³ Az 1730-tól a zengg-modruši püspöki méltóságot viselő, fiumei születésű Benzoni Antal (Antonio Benzoni) pedig Peruggiában szerzett filozófiai és teológiai doktorátust.⁵⁴ Őket is figyelembe véve úgy számolhatunk, hogy korszakunkban a megyéspüspökök közel fele (46%) folytatott itáliai felsőfokú tanulmányokat.

Az egyházi műveltség és neveltetés hátterére világít rá más szempontból a leendő püspökök szerzetesrendi kötődése. Bár a rendi szabályzatok általában tiltották magasabb egyházi tisztségek betöltését, ez alól a megkötöttség alól felmentés volt nyerhető.⁵⁵ Korszakunkban egyértelműen a pálos rend adta a legtöbb főpapot: Esterházy Imre esztergomi és Széchényi Pál kalocsai érsek, valamint Nádasdy László csanádi püspök is a rendi kötelékből emelkedett fel prelátussá, Esterházy ráadásul korábban általános rendfőnöki tisztséget is viselt.⁵⁶ Rajtuk kívül egy ferencst és egy minoritát találunk: Nikola Stanislavich (Stanislavić) csanádi és Giuseppe Maria Favini szerémi püspököt.⁵⁷ Mellettük egy bencés szerzetes, Adalbert Falkenstein nyert kinevezést 1730-ban szintén a csanádi, valamint a pia-

⁵² *Senjsko-modruška ili kravska biskupija. Izvoješća biskupa svetoj stolici (1602–1919)*. Priredio: Bogović, Mile. (Monumenta Croatica Vaticana. Posebna izdanja 4.) Zagreb, 2003. 67.

⁵³ FARLATI, Daniele: *Illyrici Sacri. Tomus Quintus: Ecclesia Jadertina cum suffraganeis et Ecclesia Zagrabiensis*. Venetiis, 1775. 601.; *Hierarchia catholica... i. m.* Vol. V. 421.

⁵⁴ *Senjsko-modruška... i. m.* 72.

⁵⁵ Ennek egy korábbi, igen tekervényes formája Pázmány Péterhez köthető, aki bár jezsuita szerzetes volt, de mégis szomaszka novíciusként nyert esztergomi érseki kinevezést 1616-ban. Lásd: Tusor Péter: *Pázmány, a jezsuita érsek. Kinevezésének története, 1615–1616 (Mikropolitikai tanulmány)*. (Collectanea Vaticana Hungariae, I. 13) Budapest–Róma, 2016. 93–163.

⁵⁶ KISBÁN Emil: *A magyar pálosrend története*. I–II. k. Budapest, 1938–1940. passim.

⁵⁷ BAHLCKE: *A magyar püspöki kar... i. m.* 140, 219.; *Series episcoporum Ecclesiae Catholicae, quotquot innotuerunt a beato Petro apostolo*. A multis adjutus edidit P. Pius Bonifacius Gams OSB. Zweite unveränderte Auflage. Leipzig, 1931. 379. Más adat szerint Stanislavich is minorita volt: *Csanád egyházmegye jubileumi évkönyve*. Szeged, 1980. 33. Kinevező okirata viszont ferencesként említi: „ex Ordine Minorum Sancti Francisci Seraphici” Királyi Könyvek 38. k. pag. 258.

rista Adolf Groll 1733-ban a győri püspöki székbe.⁵⁸ A jezsuita rendet pedig a már említett Álvaro Cienfuegos képviselte. Érdeemes felfigyelnünk rá, hogy a három pálos szerzetes mindegyike magyar, míg a többiek mind külföldiek. Az első jelenség azzal magyarázható, hogy a rend hazai alapítása és a korábbi században végbement reformja miatt népszerű volt a magyar nemesség körében, valamint jelentős birtokokkal rendelkezett, amelyek az arisztokrata származású rendtagoknak is megfelelő ellátást biztosítottak.⁵⁹ A külföldi szerzetespapok pedig – ahogy alább látni fogjuk – az uralkodóhoz vagy egy befolyásos arisztokratához fűződő kapcsolatuknak köszönhetően magyarországi püspöki kinevezésüket.

Ezzel el is érkezünk következő vizsgálati szempontunkhoz: a főpapok földrajzi származásához. A történetírás gyakori csapdáját elkerülendő itt nem a vélt nemzetiségi hovatartozást, hanem a születési helyet vettem alapul. Így például az élete első felét a Magyar Királyságon kívül töltő, de horvát családból származó, Komáromban született Kollonich Lipótot, vagy Pozsonyban született, később bécsi érsek unokaöccsét, Zsigmondot nem soroltam a külföldi származású főpapok közé.

Véleményem szerint két csoportot különíthetünk el közöttük: az első, aki saját vagy családja érdemére tekintettel nyert el magyar püspökséget. Keresztély Ágost a szász fejedelmi család oldalágából származó konvertitaként és az udvar követeiként is számíthatott Bécs támogatására.⁶⁰ Mint láttuk, Álvaro Cienfuegos is az uralkodó szolgálatában állt, ennek köszönhette pécsi püspöki kinevezését. Franz Nesselrode későn lépett az egyházi rendbe, korábban katonaként és birodalmi udvari tanácsosként szolgálta uralkodóját. Ezt hálálhatta meg Lipót a pécsi püspöki kinevezéssel. Wilhelm Leslie szintén az uralkodó tanácsadói közé tartozott, ezzel érdemelhette ki a váci püspöki széket. Ludwig Sinzendorf és Johann Ernst

⁵⁸ Csanádi egyházmegye... i. m. 33. SZINNYEI: *Magyar írók... i. m.* III. k. 1481–1482.

⁵⁹ GALLA Ferenc: *A pálos rend reformálása a XVII. században*. Regnum Egyháztörténeti Évkönyv 4. (1940–1941) 123–222.

⁶⁰ Politikai szerepéről részletesen: FORGÓ András: *Kardinal Christian August von Sachsen-Weitz und der Herrschaftsantritt Karls VI. Zur Rolle ausländischer Geistlicher bei der Gestaltung der politischen Kultur Ungarns*. In: *Kirche und Kulturtransfer. Ungarn und Zentraleuropa in der Frühen Neuzeit*. Hrsg. v. BRUNERT, Maria-Elisabeth – STROHMEYER, ARNO – FORGÓ, András. (Schriftenreihe zur Neueren Geschichte, NF 40) Münster, 2019. 69–85. Keresztély Ágost győri püspökként és főként esztergomi érsekként több magyarországi főpap karrierjét is egyengette. Lásd Kökényesi Zsolt tanulmányát jelen kötetben.

Harrach édesapja magas udvari tisztségének köszönhette magyarországi püspöki kinevezését. Nikola Stanislavich bolgár ferences szerzetes (a nem a magyar uralkodó főkegyurasága alatt álló) nikopolisi címzetes püspökként nyerte el a csanádi püspökséget. Ide az udvar Nádasdy László halála után tudatosan nevezett ki külföldieket, hogy ezzel is megőrizze a Temesi Bánság közjogi különállását. Már Falkenstein személye is ezzel magyarázható.⁶¹ Stanislavich kinevezési okirata megemlíti, hogy korábban a bécsi udvar szolgálatában szerzett érdemeket.⁶² Nikopolisi címzetes püspökként a bolgárok és románok katolizálásán munkálkodott a Szentszék megbízásából, ekkor Nádasdy Lászlóval is kapcsolatba lépett.⁶³ Lehetséges, hogy emiatt figyelt fel rá a bécsi udvar.

A külföldiek másik csoportja egy már pozícióban lévő főpap segítségével került be a magyar püspöki karba: Anton Kasimir Thurn Nesselrode koadjutora volt, Otto Volkra Kollonich Lipót helynökeként tevékenykedett,⁶⁴ Adolf Groll pedig korábban Kollonich Zsigmond mellett működött teológusként.⁶⁵ Adalbert Falkensteint nem egy főpap, hanem Florimund Mercy tábornagy segítette a csanádi, Giuseppe Favinit a szintén magyarországi birtokos Odeschalchi család a szerémi püspöki székre, Michael Karl Althann karrierjét pedig nagybátyja, az uralkodó szolgálatában álló Michael Friedrich Althann egyengette.⁶⁶ Más szempontból a külföldi főpapok külön csoportját alkotják azok az egyháziak, akik a Rota Romana Törvényszék ügyhallgatói tisztségét töltötték be, és a római tevékenységük finanszírozására nyertek el magyarországi főpapi székeket. A vizsgált személyek közül ide tartozik Ludwig Philipp Sinzendorf, Johann Ernst Harrach és Michael Friedrich Althann.⁶⁷

A vizsgált negyvennyolc püspökből tehát tizennégy volt külföldi származású (29%), vagyis minden harmadik főpap. Érdemes megemlíteni, hogy a két érseki székre közülük mindössze egyet találunk, és a tizenöt egyházmegyéből ösz-

⁶¹ BÄHLCKE: *A magyar püspöki kar...* i. m. 140.

⁶² Királyi Könyvek 38. k. pag. 258.

⁶³ MIKLÓS Péter: *Stanislavich Miklós csanádi püspök politikai és kulturális tevékenysége*. Magyar egyháztörténeti vázlatok 20. (2008/1–2) 117–122.

⁶⁴ BÄHLCKE, Joachim: *Aristokraten aus dem Reich auf ungarischen Bischofsstühlen in der frühen Neuzeit. Zur Instrumentalisierung einer geistlichen Elite*. Ungarn-Jahrbuch 23. (1997) 81–103.

⁶⁵ SZINNYEI: *Magyar írók...* i. m. III. k. 1481–1482.

⁶⁶ BÄHLCKE: *Aristokraten...* i. m. 94, 98.; FRANKÓI: *A magyar királyi...* i. m. 431–433.

⁶⁷ BÄHLCKE: *Aristokraten...* i. m. 89–97.

szesen nyolcra nyert kinevezést külföldi főpap: Pécsre és Vádra három-három, a csanádi és a győri püspökségre kettő-kettő, az esztergomi érseki, a nyitrai, a szerémi és a veszprémi püspöki székre pedig egy-egy főpap. Azt is figyelembe kell vennünk, hogy ezek a külföldiek nagyon különböző mértékben vettek részt a magyarországi katolikus egyház működésében: Cienfuegos, mint láttuk, el sem foglalta egyházmegyéjét, Michael Friedrich Althann viszont nyílt konfliktust is vállalt az uralkodóval a protestánsoknak (igen korlátozott) vallásgyakorlatot biztosító *Carolina Resolutio* szabotálása miatt.⁶⁸

Utolsó vizsgálati szempontom a bíborosi méltóság elnyerése. Kollonich Lipót 1686-ban bécsújhelyi, Keresztély Ágost 1696-ban és Ludwig Sinzendorf 1727-ben győri püspökként, Csáky Imre 1717-ben kalocsai érsekként, Michael Friedrich Althann 1719-ben váci püspökként, Kollonich Zsigmond 1727-ben már bécsi érsekként, Álvaro Cienfuegos 1720-ban pedig még Catania érsekeként nyerte el a bíborosi kalapot. Tehát a vizsgált főpapok közül heten lettek bíborosok (15%). Kinevezésük egyértelműen a koronabíborosi intézménnyel áll összefüggésben, és Kollonich Zsigmond, valamint Álvaro Cienfuegos bíborosi címe nem is releváns témánk szempontjából, hiszen előbbi csak váci távozása után, utóbbi pedig még pécsi püspöki kinevezése előtt nyert bíbort. A magyarországi egyházmegyéik élén bíborossá emelt főpapok is az uralkodó érdekében végzett római feladatokkal összefüggésben kapták meg a magas méltóságot: részben a Német-római Birodalom bíboros protektoraként, részben pedig egyéb diplomáciai küldetésben tevékenykedtek. Közülük csak egyetlen esztergomi érseket találunk, Keresztély Ágostot. Ez nem csoda, az esztergomi „bíborosi szék” kialakulása csak a következő századra tehető.⁶⁹

A külföldi származású bíborosok között egyetlen markáns kivétel Csáky Imre, hiszen ő született magyarként és kalocsai érsekként emelkedett e méltóságra. De ő sem magyarországi érseki méltóságának, hanem egy nagypolitikai játszmának köszönhette a bíbort, amelyben III. Károly 1717-ben XI. Kelemen pápára erős nyo-

⁶⁸ NAGY J. Győző – KLEKNER TIBOR: *A két Althann váci püspöksége, 1718–1756*. Vác, 1941. 65–71.

⁶⁹ BAHLCKE: *A magyar püspöki kar... i. m.* 131–136.; TUSOR PÉTER: *Purpura Pannonica. Az esztergomi „bíborosi szék” kialakulásának előzményei a 17. században.* (Collectanea Vaticana Hungariae I/3.) Budapest–Róma, 2005. 205–208.

mást helyezve elérte, hogy Csáky és Michael Friedrich Althann személyében két Habsburg koronabíborossal bővüljön a bíborosi kollégium. Az uralkodó személyes beavatkozásának ékes bizonyítéka, hogy Csáky nem Rómában, hanem Bécsben vette át a vörös birétumot, majd Althannal együtt fontos szerepet játszott az 1721. évi konklávéban. Az ő aktív közreműködésükkel sikerült elérni, hogy a francia jelölt helyett a Habsburgokhoz lojális XIII. Incét válasszák meg Szent Péter utódjának.⁷⁰

Fenti vizsgálatunkat a következőképpen összegezhetjük. A magyar király főkegyúri jogának a korábbi évszázadoknál zavartalanabb gyakorlása egyrészt abban érhető tetten, hogy a Szentszék – mint már szó volt róla – nem támasztott akadályokat az uralkodói kinevezések elé, másrészt az esetek túlnyomó többségében hozzájárult a már kinevezett püspökök áthelyezéséhez. Az egyik ellenpélda Esterházy Imre Zágrábból Veszprémbe történt áthelyezése, amikor a püspök nem kérte új méltóságára a pápai bullák kiállítását. Ennek azonban valószínűleg nem politikai, hanem pénzügyi okai voltak, a bullák expedálására ugyanis jelentős összegbe került.⁷¹ Radanay Mátyás és – az itt részleteiben nem tárgyalt – Telekessy István esete azonban jól mutatja, hogy Róma nem járult hozzá ahhoz, hogy az uralkodó a kinevezés után önhatalmúlag megfosson valakit püspöki méltóságtól, mert ezzel a pápai tekintély is sérült volna. A másik ilyen, a főkegyúri joggal összefüggésben érdekes, de témánk szempontjából csak érintőleges jelenség volt a címzetes püspökségek egy részének kettős adományozása. Ezekre a püspökségekre mind a pápa, mind pedig a magyar uralkodó kinevezte saját jelöltjeit, így az előbbieket közjogi szempontból, utóbbiakat viszont kánonjogi értelemben nem tekintették püspököknek.⁷²

Figyelemre méltónak tartom azt az adatot, hogy a vizsgált főpapi csoportnak csak közel felét tették ki a született arisztokraták. Bár közkeletű megfogal-

⁷⁰ MÁLNÁSI Ödön: *Csáky Imre bíbornok élete és kora*. Kalocsa, 1932. 244–255.

⁷¹ A veszprémi kinevezése előtti szentszéki vizsgálati jegyzőkönyve fennmaradt – Tóth Tamás szíves közlése – tehát megkezdődött a pápai kinevezés előkészítése. Ilyen eset korábban Szelepcshény Györggyel is előfordult: TUSOR Péter: *Szelepcshény V. György*. In: *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Szerk. BEKE Margit. Budapest, 303–310.

⁷² FRAKNÓI: *A magyar királyi... i. m.* 326.

mazás szerint a 18. században a főpapok testülete zárt arisztokrata klubbá vált,⁷³ ez korszakunkról ezek szerint még nem mondható el. Ugyanakkor kiemelendő a bécsi udvarnak az az eljárása, hogy a nem arisztokrata származásúak egy részét rangemelésben részesítette, ezzel elősegítve a „zárt klub” kialakulását. A szakirodalomban festetett általános képpel szemben ugyanígy viszonylag alacsonynak tekinthető a Rómában tanultak száma is. Ez a magas költségek miatt nyilván összefügg az előző jelenséggel is, de egyértelműen mutatja azt is, hogy a trienti püspökideál csak lassan érvényesült az oszmán hódítás alól felszabadult magyarországi katolikus egyházban. Külön említést érdemel a három erdélyi püspök, mert közülük egy született arisztokratát sem találunk, és csak egyikük rendelkezett itáliai tanulmányokkal. Itt egyértelműen az erdélyi katolicizmus különleges helyzete, és az erre adott eltérő uralkodói válasz adja a megoldás kulcsát, valamint az a már említett gyakorlat, amely a Katolikus Státus jelölési jogával áll összefüggésben. A főpapok társadalmi státuszához és tanulmányainak kérdéséhez azonban mindenképpen hozzá kell tennünk, hogy a korszakunkban politikailag legaktívabb püspökök, mindenek előtt Csáky Imre, Esterházy Imre, Erdődy László Ádám és Erdődy Gábor Antal maradéktalanul megfelelnek a szakirodalomban elterjedt megállapításnak, hiszen mindegyikük tekintélyes magyar arisztokrata családból származott, és mindnyájan a római Collegium Germanicum et Hungaricum növendékei voltak. Nyilvánvalóan az ő személyüknek a forrásokban történő markáns megjelenése eredményezte e kép kialakulását, és előrevetíti a század későbbi évtizedeire e főpapi típus elterjedését.

A szerzetesi hivatást főpapi székre cserélő egyháziak jelenléte az utánpótláshiany kérdését veti fel. Mint tudjuk, ez az alsópapság körében jóval elterjedtebb gyakorlat volt: a lelkipásztori feladatok ellátása a század közepéig megoldhatatlan lett volna a szerzetespapok tevékenysége nélkül, így a magyarországi egyházmegyék többségében jelentős számú szerzetest találunk. Megjegyzendő azonban, hogy az oszmán hódítás után tapasztalható második szerzetesi „virágkor” nem érte el a szerzetesség középkori elterjedtségét, és a korszakunkban püspökké ki-nevezett nyolc szerzetes (17%) is a szabályt erősítő kivételnek tekinthető.

⁷³ Peter Schimertet idézi Joachim Bahlcke: *BAHLCKE: A magyar püspöki kar... i. m.* 141.

Vizsgálatunk következő említésre méltó eredménye a külföldi származású egyháziak viszonylag alacsony száma. Bár Karácsonyi János és Kosáry Domokos szélsőséges megállapításait utóbb árnyalta a kutatás, a jelentős külföldi befolyás azonban mindmáig felbukkan az egyháztörténeti irodalomban.⁷⁴ Természetesen megítélés kérdése, hogy egyharmados arányukat hogyan értékeljük, de komoly befolyást tulajdonítani nekik ez alapján mindenképpen túlzásnak tűnik, főleg annak a már említett jelenségnek a tudatában, hogy nagyon eltérő intenzitással vettek részt a magyarországi katolikus egyház életében.

A legnehezebb kérdés, amelynek megválaszolásához vizsgálatunk is csak újabb adatokkal tud szolgálni, de általánosan érvényes megoldást nem tud felmutatni, a jelöltek kiválasztásának menete volt. Mivel korszakunkban semmilyen kidolgozott szabályrendszer nem érvényesült a kinevezési gyakorlatban, így nagy tér kínálkozott az egyéni érdekérvényesítés és a kliensi struktúra számára. A vizsgálatban említett személyek majdnem mindegyikénél kimutatható az uralkodónak tett szolgálat vagy egy már befolyást szerzett személy támogatása mint a kinevezést nyilvánvalóan elősegítő mozgatórugó. Ebben természetesen semmi meglepő nincs, hiszen a világi tisztségek elnyerésénél is pont ez az elv érvényesült.⁷⁵

Ami a karrierminták egyes összetevőit illeti, Joachim Bahlcke a század egészére vonatkozóan hangsúlyozza, hogy a megyéspüspöki méltóság „előszobája” nem ritkán a címzetes püspökség elnyerése volt, ezek közül pedig különösen a cattariói, novi, sebenicói és tinnini püspöki cím volt gyakori. Hozzájuk jöttek még a koadjutorok, akik Rómától a már ismertetett okból *in partibus infidelium* püspöki címet nyertek.⁷⁶ A segédpüspökökre illetve koadjutorokra korszakunkban csak néhány példát találunk, őket is csak az 1720-as évek végétől. Sorger Gergely 1727-től felszentelt tinnini püspökként lett Erdődy Gábor Antal egri segédpüspöke. Berényi Zsigmond 1728-tól mallusi,⁷⁷ Esterházy Imre Gábor 1729-től doriai,⁷⁸ Klobusiczky

⁷⁴ Lásd pl. Adriányi Gábornak az ezredforduló után megjelent német nyelvű összefoglaló munkáját: Gabriel ADRIÁNYI: *Geschichte der katholischen Kirche in Ungarn*. (Bonner Beiträge zur Kirchengeschichte 26.) Köln–Weimar–Wien, 2004. 150–151.

⁷⁵ BAHLCKE: *A magyar püspöki kar... i. m.* 124.; KHAVANOVA, Olga: *Az apai érdemeiket a fiúkból jutalmazni... Az iskoláztatás privilégiuma Mária Terézia uralkodása idején*. Századok 139. (2005/5) 1105–1129.

⁷⁶ BAHLCKE: *A magyar püspöki kar... i. m.* 125.

⁷⁷ KOLLÁNYI: *Esztergomi kanonokok... i. m.* 336.; *Hierarchia Catholica... i. m.* Vol. VI. 350.

⁷⁸ KOLLÁNYI: *Esztergomi kanonokok... i. m.* 340.

Ferenc pedig 1734-től nemesiai felszentelt püspökként tevékenykedett Esterházy Imre esztergomi érsek segédpüspökeként.⁷⁹ Anton Kasimir Thurn 1728-tól működött belgrádi felszentelt püspökként Wilhelm Nesselrode segédpüspökeként, Erdődy Gábor Antal pedig 1712-től numidiai felszentelt püspökként lett Telekessy István koadjutora.⁸⁰ Nikola Stanislavich 1724-től volt nikopoliszi felszentelt püspök, de mint láttuk, ez a cím nem a magyar király főkegyurasága alá tartozott.

A novi „választott” püspöki címet 1687-től Okolicsányi János esztergomi kanonok és 1735-től váradi megyéspüspök, 1693-tól Dolny István, 1699-től Csáky Imre, 1735-től pedig öccse, Miklós viselte. Radanay Mátyás 1672-től, Volkra Ottó pedig 1700-tól volt scardonai „választott” püspök.

Erdődy Gábor Antal 1711-től az arbei, Szelisevics István 1691-től a corbaviai, Szörényi László 1718-tól a dulcinói, Sorger Gergely 1719-től a dulmi, Kollonich Zsigmond 1700-tól a scutari, Rátkay Ádám 1708-tól a sebenicói, Mattyasovszky László pedig 1687-től a tinnini címet viselte. A cattarói címet korszakunkban kanonokok viselték.⁸¹

Végezetül még egy állomást kell kiemelnünk a későbbi főpapok életútjából: a szerzeteseken kívül majdnem mindegyikük tagja volt püspöki kinevezése előtt valamelyik magyarországi vagy külföldi káptalannak, a korszakban tehát szabály volt az, ami napjainkban inkább kivétel. Ez nyilvánvalóan a kanonoki stallumhoz kapcsolódó jövedelemmel magyarázható.

Vizsgálatunk végkövetkeztetéseként megfogalmazhatjuk, hogy a 18. század első fele hosszú átmeneti időszakot jelentett az oszmán uralom alatt kialakult egyházi struktúra és az államegyházi berendezkedés között, amikor a magyarországi főpapság személyi állományának karrierútjai csak fokozatosan vették fel a század végére általánossá vált mintázatot. Ezt a folyamatot gyorsította fel az 1750-es évektől kezdve Mária Terézia tudatos püspökkinevezési gyakorlata,⁸² ezt

⁷⁹ KOLLÁNYI: *Esztergomi kanonokok... i. m.* 344.; *Hierarchia Catholica... i. m.* Vol. VI. 412.

⁸⁰ SUGÁR István: *Az egri püspökök története.* (Az egri főegyházmegye schematizmusa I.) Budapest, 1984. 394.

⁸¹ *Magyar katolikus lexikon.* Szerk. Diós István. Budapest, 1993–2014. passim. Mattyasovszkyra: *Hierarchia Catholica... i. m.* Vol. V. 290.

⁸² GÓZSY Zoltán: *A katolikus egyház normakommunikációs és mediátori szerepe a 18. században.* In: *Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18–20. századi Magyarországon.* Szerk. BÁRTH Dániel. Budapest, 2013. 53–84.

megelőzően nem tapasztalunk ilyen világos vonalvezetésű személyi politikát. A „katolikus expanzió” vagy „katolikus konfesszionalizáció” 18. századi történetének tanulmányozásakor ezt a szempontot is figyelembe kell vennünk.

Függelék

Megyéspüspökök 1686–1741

1. Esztergom

Kollonich Lipót (1695–1707); Keresztély Ágost (1707–1725); Esterházy Imre (1725–1745)

2. Kalocsa

Széchényi Pál (1696–1710); Csáky Imre (1710–1732); Patachich Gábor (1733–1745)

3. Bosznia

Patachich György (1703–1716); Laki Bakics Péter (1733–1745)

4. Csanád

Dolny István László (1699–1707); Nádasdy László (1710–1730); Adalbert Falkenstein (1730–1739); Nikola Stanislavich (1739–1750)

5. Eger

Telekessy István (1699–1715); Erdődy Gábor Antal (1715–1744)

6. Erdély

Mártonffy György (1713–1722); Antalfi János (1724–1729); Sorger Gergely (1729–1739); Klobusiczky Ferenc (1741–1749)

7. Győr

Keresztély Ágost (1696–1725); Ludvig Philipp Sinzendorf (1726–1733); Adolf Groll (1733–1743)

8. Nyitra

Mattyasovszky László (1696–1706); Erdődy László Ádám (1706–1736); Johann Ersnt Harrach (1736–1740); Esterházy Imre Gábor (1740–1764)

9. Pécs

Radanay Mátyás Ignác (1687–1703); Franz Nesselrode (1703–1732); Anton Kasimir Thurn (1732–1735); Álvaro Cienfuegos (1735–1740); Berényi Zsigmond (1740–1748)

10. Szerém

Giuseppe Favini (1701–1710); Laki Bakics Péter (1710–1716); Vernics Ferenc (1716–1729); Patachich Gábor (1729–1733); Szörényi László (1733–1749)

11. Vác

Dvornikovich Mihály (1689–1706); Esterházy Imre (1706–1708); Kollonich Zsigmond (1708–1716); Wilhelm Leslie (1716–1718); Michael Friedrich Althann (1718–1734); Michael Karl Althann (1734–1756)

12. Várad

Csáky Imre (1702–1732); Okolicsányi János (1734–1736); Csáky Miklós (1738–1747)

13. Veszprém

Széchényi Pál (1687–1720); Johann Otto Volkra (1721–1722); Esterházy Imre (1723–1725); Acsády Ádám Péter (1725–1744)

14. Zágráb

Szelisevics István (1694–1704); Brajkovics Márton (1704–1708); Esterházy Imre (1708–1723); Branjug György (1723–1748)

15. Zengg-Modruš

Brajkovics Márton (1698–1704); Bedekovich Benedek (1704–1712); Rátkay Ádám (1712–1718); Pohmajevich Miklós (1718–1730); Benzoni János Antal (1730–1746)